

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1996 metai

VILNIUS **pradai** 1997

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1996

VILNIUS 1996

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1996

VILNIUS 1997

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-74-0

© Lietuvos istorijos institutas, 1997

HENRIKAS ŠADŽIUS

**PIRMOSIOS ČEKISTINĖS SLAPTOSIOS OPERACIJOS
PRIEŠ LIETUVIŲ PARTIZANUS 1945—1946 METAIS**

Įvadas

Šiuo straipsniu norima prisidėti rašant itin sudėtingą mūsų tautos istorijos lapą apie partizaninį judėjimą pirmaisiais pokario ir stalinizmo metais. Išskiriamos dvi problemos: pirmoji — sovietinių saugumo institucijų infiltravimo į Lietuvos partizaninį judėjimą būdai; antroji — sovietinių represinių struktūrų kovos metodų su „priešu“ aprašymas, kitaip sakant, jų rezultatų apibendrinimas.

Lietuvos partizanų gyvenimą, jų dažniausiai tragišką lemtį pirmoji ėmėsi nušviesti pati išeinančioji to meto kovotojų karta. Tai žmonės, išlaikę gyvus, autentiškus atsiminimus. Jų skelbti prisiminimai įgyja unikalią vertę visiems besidomintiems mūsų tautos pasipriešinimo stalinizmo metais istorija¹. Tik neseniai gavome galimybę šiuos amžininkų liudijimus papildyti archyviniais dokumentais.

Pasirinktąją tema yra paskelbta tyrinėjimų².

1991 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga pradėjo leisti dokumentinių-publicistinių leidinių „Laisvės kovų archyvas“ (toliau — LKA)³. Pagrindinė šio leidinio problematika — prieškario, nacių ir pokario metų rezistencija. Šiame leidinyje

¹ J. Daumantas, *Partizanai*, Vilnius, 1990; A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius, 1991; J. Petraška, *Žvilgsnis atgal*, Vilnius, 1992; L. Vilutis, *Likimo mozaika*, Kaunas, 1992; P. Pečiulaitis, *Šitą paimkime gyvą*, Kaunas, 1993; A. Garmutė, *Išėjo broliai*, Kaunas, 1993; J. Semaškaitė, *Vaičėno būrio žūtis*, Vilnius, 1994; J. Lelešiaus-Grafo ir L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščiai, Kaunas, 1995; S. Abromavičius, *Žaliojo vėlnio takais*, Kaunas, 1995 ir kt.

² N. Gaškaitė, Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai, *LKA*, t. 11, Kaunas, 1994; J. Starkauskas, Agentų smogikų grupių veiklos bruožai, ten pat, t. 12; E. Grunskis, Kas jūs, smogike Sokolovai?, *Dienovidis*, 1995, sausio 13; M. Pocius, MVD—MGB specialiosios grupės Lietuvoje 1945—1959 m., *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai* (toliau — *Darbai*), nr. 1, Vilnius, 1996, ir kt.

³ Laisvės kovų archyvas (*LKA*), t. 1—19, Kaunas, 1991—1997.

publikuojamų šaltinių pagrindas — buvęs LTSR valstybės saugumo komiteto (toliau — VSK) archyvas.

1996 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga ir Pasaulio lietuvių bendruomenė serijoje „Lietuvos kovų ir kančių istorija“ išleido du dokumentų rinkinius. Pirmajame dokumentų rinkinyje „Laisvės kovos 1944—1953 metais“ publikuojami pačių pokario partizanų rengti dokumentai. Antrasis dokumentų rinkinys — „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD—MGB dokumentuose 1944—1953 metais“. Minėtuose dokumentų rinkiniuose minimi kai kurie straipsnyje aptariami faktai, žmonės⁴.

Mus dominančiu klausimu dokumentinę medžiagą skelbia ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras žurnaluose „Tautos atmintis“ ir „Darbai“⁵.

1992 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga kaip „Laisvės kovų archyvo“ priedą išleido anksčiau Lietuvos VSK parengtą TSRS VSK mokykloms praktikos vadovėlį⁶, kuriame daug vietos skiriama operatyvinės veiklos metodikai: kaip skverbti į antitarybinius partizanų būrius, į viešas ir slaptas pagrindžio organizacijas ir t.t.

Šią medžiagą esmingai papildė Rusijos Federacijos valstybiniame archyve (toliau — RFVA), pirmiausia L. Berijos sekretoriato fonde, rasta VRLK—VSLK operatyvinė-agentūrinė bei susirašinėjimo su LTSR VRLK ir kita medžiaga apie sovietinių saugumo įstaigų darbo mechanizmą, slopinant to meto Baltijos valstybių, Vakarų Baltarusijos ir Ukrainos partizaninį judėjimą.

Turėdami reikalų su represinių įstaigų dokumentais, niekada negalime būti tikri, ar jie nesuklastoti, t. y. kiek jie yra patikimi. Žinoma, kad šios sistemos veikloje buvo nemaža sąmoningos dezinformacijos, kurią ne visada galima atskirti nuo tiesos. Tik sugretinus keletą įvairios kilmės dokumentų, galima išvengti klaidų. Be to, sovietinių saugumiečių parengtoje medžiagoje, kaip ir daugelyje to meto dokumentų, apstu ir prirašymo, gyrimosi. Apskritai sovietinių saugumo įstaigų klastos ir dezinformacijos lygi sunku apsaakyti.

Vis dėlto norime pabrėžti, kad mūsų turimų dokumentų autentiškumas (šifrai, slapyvardžiai, struktūrinių VRLK dalinių pavadinimai, jų veiklos geografija, vykdytojų pavardės) abejonių nekelia. Galime pasakyti, kad jau turime pagrindinius, ypač svarbius dokumentus, kurie atspindi TSRS VRLK—VSLK vadovybės planus ir politiką Lietuvoje pirmuoju pokario laikotarpiu. Tai pirmiausia direktyviniai dokumen-

⁴ *Laisvės kovos 1944—1953 metais*, Vilnius, 1996; *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD—MGB dokumentuose 1944—1953 metais*, Vilnius, 1996.

⁵ Enkavedistų žabangos, *Tautos atmintis*, nr. 1—7, Vilnius, 1996; M. Pocius, min. veik., *Darbai*, nr. 1, 1996.

⁶ *Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja*, Maskva, 1986.

tai, rengti Maskvoje arba iš centro atvykusių operatyvinių grupių. Kadangi tikroji tiesa buvo skiriama tik slaptųjų tarnybų darbuotojams ir aukšto rango tarybinės valdžios pareigūnams, tai slapukauti nebuvo reikalo. Kita vertus, generolai ir pulkininkai Maskvoje nešykštėjo patarimų, nesidrovėjo būti atviri, nes rašoma buvo saviems, juolab su grifais „slaptai“, „visiškai slaptai“. Straipsnyje ištaisai pateikiami svarbesni su šia tema susiję dokumentai. Visuose to meto sovietiniuose dokumentuose partizaninis judėjimas traktuojamas kaip „politinis banditizmas“ arba paprasčiausiai „banditizmas“. Verčiant į lietuvių kalbą šie terminai nekeičiami.

Pasirengimas karinėms čekistinėms operacijoms

Okupavus Lietuvą antrą kartą, partizaniniam sąjūdžiui palaužti iš karto buvo mestos milžiniškos sovietinių represinių struktūrų jėgos. Su partizanų būriais kovojo reguliarios Raudonosios armijos ir VRLK daliniai, ypatingosios paskirties čekistiniai kariniai daliniai, specialiosios smogikų grupės, naikintojai (stribai), milicija, kariniai tribunolai. Ginkluotą pasipriešinimo sąjūdį slopino garsūs to meto centriniai VRLK—VSLK vadovai — Lavrentijus Berija, Vsevolodas Merkulovas, Sergejus Kruglovas, Ivanas Serovas, Bogdanas Kobulovas, Arkadijus Apolonovas, Vasilijus Riasnojus, Aleksandras Leontjevas bei Respublikos analogiškų žinybų aukšti pareigūnai: Juozas Bartašiūnas, Aleksandras Guzevičius, Dmitrijus Jefimovas, Ivanas Tkačenka ir kiti.

1944 m. antroje pusėje Vokietijos—Tarybų Sąjungos kovos vyko jau Lietuvos teritorijoje. Raudonajai armijai stumiant Vokietijos kariuomenę, paskui fronto kariuomenę ešelonais slinko VRLK kariuomenės įvairių rūšių daliniai⁷. Nors jų pagrindinis uždavinys buvo užkirsti kelią galimam raudonarmiečių dezertyravimui iš pirmųjų fronto linijų bei kova su vokiečių parašiutininkais užfrontėje, tačiau jie kartu padėjo operatyvinėms saugumo institucijoms kovoti su „priešiškais elementais“ ir „banditizmu“.

Jau rašyta apie 1944—1945 m. TSRS represinių struktūrų organizuotas tris karines čekistines operacijas, per kurias svarbiausias vaidmuo kovoje su ginkluoto pasipriešinimo judėjimu teko VRLK frontų užnugario apsaugos kariuomenės daliniams⁸. Šių operacijų metu įvairių VRLK kariuomenės rūšių dalinių kariai miškų kvartali-

⁷ *Пограничные войска в годы Великой Отечественной войны, 1941—1945*, Москва, 1968, с. 551—572.

⁸ H. Šadžius, *Karinės čekistinės operacijos Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, Lietuvos istorijos metraštis. 1995 m.*, Vilnius, 1996; 1944—1945 metai: sovietinė prievartos mašina prieš ginkluotą pogrindį Lietuvoje, *Lietuvos rytas*, 1994, vasario 5, 12, 19, 26; kovo 12, 19, 26, 29; balandžio 2, 9.

nėmis linijomis išsidėstydavo kas 10—15 metrų, užsimaskuodavo ir pasiruošdavo apšaudyti saugomą zoną. Tuo metu kiti daliniai — „šukuojančios grandys“, išsisklaidę vorele, palaipsniui varė miškuose, bunkeriuose susitelkusius ginkluoto pasipriešimo kovotojus į išsidėsčiusių saugumiečių pusę. Tokių operacijų metu buvo naršomas miško kvartalas po kvartalo. „Iššukavę“ vieną miško masyvą, VRLK kariniai daliniai operatyviai karinėmis mašinomis buvo permetami į kitą.

Karo sąlygomis sovietinės represinės struktūros tikėjosi daugiausia laimėsiančios, naudodamos atviras operatyvines karines čekistines operacijas.

Tačiau šio straipsnio svarbiausias dėmesys, kaip pasinaudodamos konkrečia situacija (Vokietijos kapituliacija ir Antrojo pasaulinio karo Europoje pabaiga), TSRS saugumo institucijos pirmiausia pabandė infiltruoti į partizaninį judėjimą reguliarius sovietinių represinių struktūrų karinius čekistinius dalinius, kaip jiems buvo sukurtos atitinkamos legendos. Tokios operacijos sovietinei represinių struktūrų sistemai buvo įprastas dalykas. Tam ji buvo sukaupusi turtingą patirtį. Minėti specialūs būriai priklausė VSLK penktosios valdybos ypatingai slaptam padaliniiui — pulkui, vykđžiusiam sabotažo, diversijų, teroro aktus vokiečių kariuomenės užnugaryje karo metais.

Panašus VRLK padalinys veikė ir prieš karą. Jau 1936 m. VRLK sistemoje buvo įsteigta vadinamoji Specialiųjų reikalų valdyba, kuri koordinavo ir vadovavo teroristinių specialiųjų grupių veiklai užsienio šalyse ir ypač pasižymėjo per Tarybų Sąjungos—Suomijos karą (ten dalyvavo ir toliau mūsų minimas S. Vaupšas)⁹.

Kai nacistinės Vokietijos kariuomenė įsiveržė į Tarybų Sąjungą, Specialiųjų reikalų valdyba buvo pavadinta ketvirtąja ir daugiausia koordinavo ir vadovavo raudonųjų partizanų štabų (tarp jų ir Lietuvoje) veiklai bei organizavo ir siuntė diversines grupes į vermachto užnugarį. Ji taip pat ruošė šnipinėjimo, sabotažo, žudynių ir partizaninio karo veiksmus, raudonųjų partizanų reidus nacių užnugaryje bei apskritai vokiečių užimtose teritorijose Rytų Europoje. Šiai valdybai vadovavo generolas P. Sudoplatovas. Ši valdyba palaikė tiesioginius ryšius su VRLK Vyriausiąja kovos su banditizmu valdyba (viršininkas — generolas A. Leontjevas). Žmones grobdavo ir žudydavo vadinamųjų kovos grupių („bojevyje grupų“) nariai smogikai („bojeviki“).

Pasibaigus karui su Vokietija, TSRS represinės struktūros rengėsi eilinį, jau trečią kartą suduoti rimtą smūgį lietuvių partizanams ir „visiems laikams baigti su lietuviškais vokiškaisiais nacionalistais“¹⁰. 1945 m. vasarą (birželio—rugpjūčio mėn.) po visą Lietuvą skersai ir išilgai naršė VRLK kariuomenės pulkai: kiekvienas numatytas

⁹ С. А. Ваупшасов, *На тревожных перекрестках: Воспоминания: Записки чекиста*, Москва, 1988, с. 208.

¹⁰ Dėl buržuazinių nacionalistinių gaujų aktyvizacijos ir kovos su jomis priemonių stiprinimo, *RFVA*, f. 9478 s., ap. 1 s., b. 440, l. 1.

rajonas buvo blokuojamas ir tikrinamas, miškų masyvai po kelis kartus „šukuojami“. Buvo sumanyta ir viena naujovė. Cituojame dokumento ištrauką:¹¹

„Visiškai slaptai

TSRS vidaus reikalų liaudies komisarui
Valstybės saugumo generaliniam komisarui
draugui L. P. Berijai

/.../ Vykdamas Jūsų nurodymus likviduoti Lietuvoje antitarybinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas, organizuoti šias priemones: /.../

6. Siekiant išsiaiškinti veikiančių gaujų dislokaciją, jų vadeivas ir materialines-technines bazes, iš TSRS VSLK ketvirtosios valdybos darbuotojų ir Ypatingosios paskirties pulko organizuoti tris operatyvinius 70—80 žmonių būrius, kiekvienam jų sukūrus legendas, kad tai antitarybinės formuotės. /.../

TSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas
valstybės saugumo 2 rango komisaras
(B. Kobulovas)

TSRS Vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas generolas pulkininkas
(A. Apolonovas)

TSRS VRLK—VSLK įgaliotinis Lietuvai valstybės saugumo komisaras
(I. Tkačenka)

1945 06 04“

Kaip dabar žinome, reikalui esant, kiekvienai slaptai operacijai VRLK—VSLK specialūs padaliniai, į kurių sudėtį įeidavo operatyviniai darbuotojai — analitikai, psichologai, istorikai, medikai ir pan., kurdavo legendas. Jas kuriant buvo atsižvelgiama į panašiose situacijose sukauptą teigiamą ir neigiamą patirtį. Šiuo atveju buvo pasinaudota panašių karinių čekistinių grupių patirtimi, veikiant vokiečių kariuomenės užimtą TSRS teritorijų užnugaryje ir kovojant su tautiniu ginkluotu pasipriešinimu Vakarų Ukrainoje ir Vakarų Baltarusijoje 1944—1945 m.¹²

Per Raudonosios armijos puolimą prieš vokiečių kariuomenę 1944 m. rudenį Pabaltijyje, Kuršo pusiasalyje, buvo užblokuota didžiulė vermachto karinė grupuotė

¹¹ Ten pat, 1. 11.

¹² *Пограничные войска СССР. Май 1945—1950: Сборник документов и материалов*, Москва, 1975, с. 697

(33 divizijos). Kurše naciai įrengė gerai organizuotą gynybą, pasinaudodami sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis — miškingomis ir pelkėtomis vietovėmis. Lapkričio 11 d. 16-oji lietuviškoji divizija Raudonosios armijos sudėtyje atvyko į Kuršą ir ten vykdė kovinius veiksmus iki karo pabaigos bei Kuršo grupuotės kapituliacijos¹³.

Kaip žinia, per visą nacių okupacijos laikotarpį Lietuvoje buvo suformuoti 23 policijos batalionai. 1944 m. pradžioje jie buvo išdėstyti taip: Lietuvoje — 9, Ilmenio ežero rajone — 3, Baltarusijoje — 5, Ukrainoje — 4, Latvijoje — 1, Lenkijoje — 1. 1944 m. rudenį kartu su besitraukiančiais vermachto daliniais į apsupimą Kurše pateko 5, 13 ir 256 batalionai, anksčiau dislokuoti Ilmenio ežero rajone, bei 251 batalionas, stovėjęs Latvijoje. Dalis šių batalionų kovotojų žuvo, kiti pateko į nelaisvę, treptiems pavyko įvairiais būdais po vokiečių kapituliacijos prasiskverbti per Raudonosios armijos apsupimo žiedą ir įsilieti į partizanų gretas¹⁴.

Reikia taip pat nepamiršti, kad su vermachto daliniais iš nacių okupuotų teritorijų traukėsi gana daug ukrainiečių, baltarusių, rusų. Jų dalis taip pat buvo apsupta Kurše.

Ši reali situacija tarybinių saugumo struktūrų, pirmiausia „Smerš“, patikrinta įvairiais operatyviniais duomenimis, padėjo kurti legendas specialiesiems šios, prieš partizanus nukreiptos, operacijos VRLK—VSLK būriams. Sumanymą paaikškina šis dokumentas¹⁵:

„*Visiškai slaptai*“

TSRS vidaus reikalų liaudies komisarui
Valstybės saugumo generaliniam komisarui
draugui L. Berijai

Tarnybinis pranešimas

apie kovos su banditizmu
ir antitarybiniu pagrindžiu Lietuvos TSR eiga

Realizuojant priemones, š.m. birželio 4 d. išdėstytas mūsų tarnybiniame pranešime, atlikta:

¹³ *Tarybų Lietuva Didžiąjame Tėvynės kare*, Vilnius, 1975, p. 217, 219.

¹⁴ P. Stankeras, Lietuvos policijos atkūrimas vokiečių okupacijos metais, *Lemtingi post-kiai Lietuvos policijos istorijoje*, Vilnius, 1963, p. 44; K. Kasparas, Laisvės kovų pradžia antrosios rusų okupacijos metu—2 (Istorinės apžvalgos metmenys), *LKA*, t. 11, p. 53.

¹⁵ Tarnybinis pranešimas apie kovą su banditizmu ir antitarybiniu pagrindžiu Lietuvos TSR, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 440, l. 17.

/.../ Siekdami pagreitinti banditinių gaujų išaiškinimą ir likvidavimą, mes sutinkamai su Jūsų sankcija sudarėme ir siunčiame į vietas tris kovinius operatyvinius būrius, aprūpintus atitinkama asmenine sudėtimi ir ginkluote.

Pirmas būrys, vadovaujamas Tarybų Sąjungos didvyrio valstybės saugumo papulkininkio Mirkovskio (128 žmonės), veiks Lietuvos TSR Panevėžio apskrities teritorijoje.

Būrys veiks kaip vokiečių organizuota vlasovininkų gauja, prasiveržusi iš Kuršo ir traukianti į Rytus, siekdama susivienyti su vietinėmis gaujomis kovai prieš Tarybų valdžią.

Šiam būriui priskirta VSLK ketvirtosios valdybos vokiečių agentų grupė, patikrinta praktiniame darbe.

Antras būrys, vadovaujamas Tarybų Sąjungos didvyrio valstybės saugumo vyr. leitenanto Šichovo (117 žmonių), veiks Lietuvos TSR Kauno apskrityje.

Būrys veiks kaip gauja, sudaryta iš buvusių policininkų ir Raudonosios armijos dezertyrų.

Trečias būrys, vadovaujamas valstybės saugumo majoro Viktorovo (110 žmonių), veiks Lietuvos TSR Šiaulių apskrityje.

Būrį tariamai sudaro buvę policininkai ir Raudonosios armijos dezertyrai, kuriems vadovauja vokiečių parašiutininkai.

Be šių trijų būrių, sudarytas ir ketvirtas — rezervinis būrys, vadovaujamas Tarybų Sąjungos didvyrio valstybės saugumo papulkininkio Vaupšasovo (S. Vaupšas, 1946—1954 m. įvairiose pareigose (skyriaus viršininkas, valdybos viršininko pavaduotojas) dirbo Lietuvos TSR represinėse struktūrose. — H.Š.), kuris operatyvinio būtinumo atveju bus permestas į pagalbą veikiantiems būriams.

Būriai aprūpinti radijo siųstuvais, su jais bus galima palaikyti nuolatinį ryšį /.../

TSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas
valstybės saugumo 2 rango komisaras
(B. Kobulovas)

TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas generolas pulkininkas
(A. Apolonovas)

TSRS VRLK—VSLK įgaliotinis Lietuvai valstybės saugumo komisaras
(I. Tkačenka)

1945 06 18“

Turime pripažinti, kad saugumiečių meistriškai sukurtos legendos atspindėjo realią situaciją, susiklosčiusią šiame regione, ir dėl to galėjo įtikinamai suklaidinti Lietuvos partizanus, ką toliau ir matysime.

Čekistiniai „vlasovininkų“ būriai

Anksčiau minėti saugumiečių kariniai čekistiniai būriai, atvykę į numatytas dislokacijos vietas, stengėsi įvairiais būdais įsiskverbti į lietuvių partizanų judėjimą. Kartą per parą, o reikalui esant ir dažniau būrių radistai užmegzdavo ryšį su Vilniumi ir Maskva. Štai kai kurie būdingesni šių būrių veiklos momentai per 1945 m. vasaros operaciją.

*Majoro Viktorovo būrys*¹⁶. Valstybės saugumo majoro Viktorovo vadovaujamas 110 žmonių operatyvinis būrys į numatytą dislokacijos vietą — Šiaulių aps. birželio 13 d. nuvyko, laikydamasis visų konspiracijos taisyklių. Kaip matyti iš jo pranešimo, tą pačią dieną Viktorovas, kaip „gaujos vadas“, susipažino su stambaus vienkiemio savininku Lošku (čia ir kitur pavardės, slapyvardžiai, vietovardžiai pateikiami taip, kaip tuo metu buvo užrašyta rusiškame pranešime. — H.Š.), kuris pasisakė palaikęs ryšius su dviem „Lietuvos laisvės armijos“ (LLA) ginkluotais būriais. Vienam jų vadovaujant buvęs Lietuvos kariuomenės ir vokiečių kariuomenės kapitonas Pukis, antram — buvęs Lietuvos kariuomenės papulkininkis Karlis. Pastarojo būryje esąs ir Loško sūnus Jonas.

Per pokalbį su Viktorovu Loškas prisipažino, kad Karklio būriui jis perdavė 8 šautuvus ir šovinių. Pačiam Viktorovui Loškas taip pat davė 1300 šovinių ir pasakė, kad per kitą susitikimą parodys vietą, kur saugomi ginklai. Viktorovas susitarė su Lošku ir toliau susitikinėti ir prašė, kad Loškas padėtų jam užmegzti ryšius su abiejų būrių vadais. Loškas pažadėjo tai padaryti.

Birželio 15 d. į šio čekistų būrio organizuotą pasalą pateko grįžtąs iš kaimo partizanas Juravičius. Per apklausą jis prisipažino, kad priklausė „Vado“ būriui, kuriam ir prašė jį perduoti. Viktorovas pasiūlė Juravičiui parašyti savo vadui laišką, kad patvirtintų jo asmenybę ir paskirtą vietą, kur šį partizaną Viktorovas galėtų grąžinti. Juravičius laišką parašė ir nurodė, kaip jo būrio vadą rasti.

Tą pačią dieną Viktorovas susitiko su „Vado“ būrio vadu. Pastarasis prisistatė kaip Lietuvos kariuomenės leitenantas Tautrida, pasisakė, kad būrys pavaldus LLA ir aktyviai kovoja prieš sovietų valdžią, vykdydamas teroristinius aktus prieš sovietinius aktyvistus ir VRLK—VSLK darbuotojus.

¹⁶ TSR Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisarui valstybės saugumo Generaliniam komisarui draugui L.P. Berijai, ten pat, l. 31.

Valstybės saugumo majoras Viktorovas savo vadovybei pranešė, jog Tautrida sakęs, kad lietuvių tautinis „pogrindis“ pirmiausia orientuojasi į laukiamą Anglijos ir Amerikos karą su TSRS¹⁷. Amerikoje, anot Tautridos, esą apie 500 000 lietuvių, kurie, prasidėjus karo veiksams, būsią nuleisti su parašutais į Lietuvą lietuvių ginkluotam sukilimui organizuoti. Sukilimo Lietuvoje buvo laukiama po trijų valstybių vadovų — Stalino, Trumano, Churchilio — susitikimo, kuris esąs numatomas birželio 28 d. Baigdamas pokalbį Tautrida pareiškė: „Sukilimas prasidės vienu metu Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir vakarinėse Baltarusijos srityse... Pirmoji karo dalis — fašizmo sunaikinimas — baigėsi, tačiau karas tęsiasi, antroji jo dalis — bolševizmo sunaikinimas“.

Tautrida prašęs Viktorovą „kovoti už laisvą Lietuvą“, aprūpinęs jį medikamentais ir pažadėjęs pasiūlyti Šiaulių apskrityje veikiančioms partizanų būrių vadams, jei reikės, teikti Viktorovo būriui įvairią paramą.

Saugumiečių vadovybė, gavusi informaciją apie majoro Viktorovo ryšius su partizanais, dar kartą pabrėžė, jog nerekomenduoja skubotų veiksmų ir nurodė toliau stiprinti ryšius su Tautridu ir per jį ieškoti ryšių su LLA Vyriausiuoju štabu, kad būtų galima tartis dėl „bendrų veiksmų prieš Tarybų valdžią“.

Atlikęs dar kelias panašias kombinacijas bei remdamasis agentūrine medžiaga, majoro Viktorovo būrys sunaikino Tautrido ir Karklio bei kelis kitus mažesnius būrius. Po to čekistai išvyko į kitą vietą. Liepos pradžioje valstybės saugumo majoro Viktorovo būrys jau veikė Žemaitijoje.

*Papulkininkio Mirkovskio būrys*¹⁸. Tarybų Sąjungos didvyrio valstybės saugumo papulkininkio Mirkovskio 128 žmonių operatyvinis „vlasovininkų“ būrys birželio 13 d. buvo pasiūstas į Panevėžio apskrities miškus.

Jau birželio 15 d. centrinė saugumiečių vadovybė gavo iš Mirkovskio radiogramą, kad pavyko užmegzti ryšius su vienu LLA ginkluoto pasipriešinimo būriu, vadovaujamu Lietuvos kariuomenės kapitono Genžulio. Šio būrio vadovybė aprūpino Mirkovskio būrį vedliais, teikė įvairią paramą, keliaujant miškais iš vienos vietos į kitą, šelpė maistu ir t.t. Mirkovskis nurodo, jog jis specialiai keitė vietą, ieškodamas „vis geresnės“, kad geriau išstudijuotų partizanų būrių buvimo vietas.

TSRS centrinė saugumiečių vadovybė ir Mirkovskiui nurodė „tuo tarpu nesiimti aktyvių veiksmų prieš ginkluoto pogrindžio būrius, plėsti ir megzti naujus ryšius su lietuvių ginkluotų būrių vadovybe. Pasinaudojant ryšiais, atlikti numatytą žvalgybinį darbą miškuose, kad atėjus tinkamam momentui būtų galima suduoti lemiamą smūgį“¹⁹.

¹⁷ Ten pat, l. 32.

¹⁸ Ten pat, l. 33.

¹⁹ Ten pat.

Liepos 3 d. papulkininkio Mirkovskio būrys, iki tol vykdęs žvalgybinį darbą ir atlikęs įvairias agentūrines kombinacijas, pradėjo aktyvius veiksmus²⁰. Suėmė 16 aktyvių LLA kovotojų, tarp jų būrio vadą Antaną Birbilą, buvusį Lietuvos kariuomenės puskarininkį, vokiečių baudžiamojo būrio karį, 1944 m. lapkričio mėn. baigusį Vokietijoje žvalgybos mokyklą ir gražintą į Lietuvą diversiniam darbui.

Tą pačią dieną Mirkovskio būrys sunaikino ir kitą partizanų būrį — nukovė 21 kovotoją, tarp jų būrio vadą Juozą Novicką ir vokiečių karininką, kurio pavardė nebuvo nustatyta.

Po šios akcijos Mirkovskio būrys tuoj pat buvo perverstas į Marijampolės apskrities Kazlų Rūdos valsčių, kad sunaikintų ten veikiančio „Stirnos“ partizanų junginio vadovybę²¹.

Įvykdžius kelias operatyvines kombinacijas, liepos 11 d. buvo organizuota operacija, per kurią buvo suimti 8 kovotojai, tarp jų „Stirnos“ štabo viršininkas Nikodemus Stankūnas, Višakio Rūdos muzikos mokytojas (slapyvardis „Sodas“), „Pavasario“ būrio, įeinančio į „Stirnos“ junginį, vadas Juozas Juodžbalis (slapyvardis „Vargonininkas“), jo pavaduotojai Kęstutis Brundza ir Kastantas Naudžius. Per operaciją žuvo 11 junginio štabo apsaugos kovotojų. Paimta 1 radijo imtuvai, 4 automatai, 16 šautuvų ir pistoletų, 15 granatų, 4000 šovinių, 21 kg sprogstamosios medžiagos, 29 minos, 100 sprogdiklių ir visi štabo dokumentai.

Iš paimtų štabo dokumentų buvo nustatyta, kad „Stirnos“ junginys susikūrė 1945 m. gegužės mėn. Jis priklausė Suvalkų srities (taip dokumente. — H.Š.) LLA organizacijai, kuriai vadovavo buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas „Vygan-das“ (jo pavardė kol kas nenustatyta). Per parengtinį tardymą buv. štabo viršininkas N. Stankūnas išvardijo jam žinomus LLA vadovus — 8 gyvenančius Marijampolės apskrityje ir 10 — Kaune. Saugumiečiai gavo užduotį skubiai juos suimti.

*Vyr. leitenanto Šichovo būrys*²². Panašiai savo veiklą pradėjo ir trečiasis 117 žmonių operatyvinis būrys, vadovaujamas Tarybų Sąjungos didvyrio vyr. leitenanto Šichovo.

Įvykdęs keletą operatyvinių kombinacijų bei turėjęs smulkių susidūrimų su partizanų grupėmis, 1945 m. liepos 11 d. Šichovo būrys Kauno aps. Seredžiaus valsčiuje susikovė ir sunaikino LLA būrį, kuriam vadovavo Seredžiaus apylinkių ūkininkas Petras Losus. Operacijos metu buvo nukauti 24 partizanai, tarp jų du

²⁰ Pranešimas apie darbo rezultatus kovojant su ginkluotomis gaujomis Lietuvos teritorijoje birželio 25—liepos 5 dienomis, ten pat, l. 69.

²¹ TSRS VRLK Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkui generolui leitenantui A.M. Leontjevui, ten pat, b. 440, l. 85; M. Pocius, min. veik., p. 53.

²² Ten pat, l. 84; Žr. taip pat: A. Anušauskas, Žudynių įrankis — MGB agentūra, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940—1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 296.

būrio vado pavaduotojai Leonardas Podes ir Algimantas Orentas. Buvo paimtas 1 rankinis kulkosvaidis, 3 automatai, 10 šautuvų, 12 pistoletų, 18 granatų ir 3000 šovinių.

Ar 1945 m. vasaros operacijoje dalyvavo Tarybų Sąjungos didvyrio valstybės saugumo papulkininkio S. Vaupšo, lietuvių kilmės saugumo darbuotojo, jau 1939 m. vykdžiusio specialias TSRS VRLK saugumo struktūrų operacijas, operatyvinis rezervinis būrys, nepavyko nustatyti.

Taktiniais sumetimais kariniai čekistiniai operatyviniai būriai ilgai vienoje vietoje neužsibūdavo. Įvykdę numatytą uždavinį, t.y. išaiškinę ir likvidavę partizanus ar jų vadovybę, jie buvo permetami į kitus rajonus.

Tokie čekistų būriai Lietuvoje veikė iki 1945 m. rugpjūčio mėn vidurio, t.y. apie 2 mėnesius, kol jų sukurta legenda — traukiamasis iš Kuršo — galėjo būti įtikinama Lietuvos partizanams. Be to, partizanų vadovybę vis dažniau ėmė pasiekti informacija apie minėtų būrių klastingą veiklą.

Todėl saugumiečių vadovai nuo 1945 m. rudens pradėjo keisti kovos taktiką. Pirmiausia atsisakyta atvirų čekistinių karinių operacijų, jų buvo imamasi tik išimties tvarka. Dabar svarbiausia, kovojant su ginkluotu pogrindžiu, tapo vadinamųjų specialiųjų grupių kūrimas bei jų dangstymasis partizanų vardu.

Pirmos provokacinės specialiosios grupės

Viename Maskvos archyvų, kur saugomi stalinizmo laikotarpio buvusio NKVD ir kitų to meto represinių struktūrų dokumentai, pavyko rasti nedidelę 36 p. bylą „Medžiaga apie Lietuvos TSR VRM specialiųjų grupių darbą“. Jos dokumentai atskleidžia naujas priemones, kovojant su Lietuvos partizanais.

Pasibaigus karui, prasidėjo visuotinė kariuomenės demobilizacija, kuri tiesiogiai palietė ir jos užnugarį saugojusius VRLK kariuomenės dalinius. Lietuvoje 1944—1945 m. veikę 3-ojo Baltarusijos, 1-ojo Pabaltijo ir Leningrado frontų užnugario apsaugos VRLK vidaus ir pasienio kariuomenės pulkai buvo išformuoti ar perkelti į Rytprūsius bei būsimos Rytų Vokietijos teritoriją²³. Lietuvoje liko tik 4-osios VRLK divizijos keturi šaulių pulkai (apie 5,6 tūkst. karių) ir Lietuvos pasienio apygardos trys pavieniai būriai (pulkai, apie 3 tūkst. karių)²⁴. VRLK kariuomenei sumažėjus beveik perpus, ji jau nebegalėjo vienu metu vykdyti kari-

²³ Охрана тыла фронтов и групп войск, *Пограничные войска СССР. Май 1945—1950...*, с. 65—168

²⁴ A. Anušauskas, *min veik.*, p. 424.

nių čekistinių operacijų visoje Lietuvos teritorijoje. Kita vertus, taktiniais sumetimais Lietuvos partizanų būriai susmulkėjo ir jiems persekioti nebereikėjo gausios VRLK kariuomenės.

Dėl to nuo 1945 m. rudens karinės čekistinės operacijos vykdomos tik pagal išankstinius konkrečius ir patikrintus agentūros pranešimus. VRLK kariuomenės įgulos buvo išdėstomos po visą Lietuvą, atsižvelgiant į partizanų būrių aktyvumą, gausumą, apsiginklavimą. Partizaninei kovai slopinti ėmė vadovauti (ir apie jos rezultatus gauti nuolatinę informaciją) aukščiausi centrinio aparato pareigūnai Maskvoje, tarp jų L. Berija. Buvo steigiamos provokacinės specialiosios grupės, imituojančios Lietuvos partizanų būrius. Jos veikė greta VRLK reguliariosios kariuomenės ir „liaudies gynėjų“ (stribų).

Tiesa, dar vykstant karui, VRLK apskričių saugumo skyrių vadovybė, kurią daugiausia sudarė iš įvairių TSRS vietų atvykę operatyviniai darbuotojai, bandė organizuoti ir tariamas partizanų grupes (šiose grupėse buvusių lietuvių partizanų dar nebuvo)²⁵. Jas sudarė daugiausia vietiniai rusai, „naikintojų batalionų“ dalyviai. Tačiau šios grupės laukiamo efekto nedavė. Nuo 1945 m. rudens centrinės VRLK—VSLK vadovybės, VRLK Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos nurodymu apskričių kovos su banditizmu skyrių vadovybei rekomenduojama gerokai efektyviau panaudoti tokias vietines grupes.

Štai keletas būdingesnių šių specialiųjų grupių veiklos pavyzdžių²⁶.

„*Visiškai slaptai*“

Egz. Nr. 2

TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui
generolui leitenantui
draugui Riasnojui V.S.

Pranešimas

Š.m. vasario 27 d. Lietuvos TSR Kauno apskrities Panemunės valsčiuje, Lakšių kaimo rajone, nenustatyta gauja iš pasalų apšaudė grupę naikintojų bataliono kovotojų, dėl to žuvo 3 kovotojai, o vienas buvo sužeistas.

²⁵ N. Gaškaitė, min. veik., p. 124.

²⁶ TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui generolui leitenantui draugui V.S. Riasnojui, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 580, l. 1—2; *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD—MGB dokumentuose...*, p. 407—408.

Gaujai surasti ir likviduoti LTSR vidaus reikalų ministerijos Kauno apskrities skyrius suorganizavo specialią 10 žmonių grupę ir pasiuntė ją į Panemunės valsčių.

Veikdama teroro akto įvykdymo rajone, specialioji grupė nustatė, kad naikintojų bataliono kovotojus š.m. vasario 27 d. apšaudė 7 žmonių gauja, vadovaujama Podieniūno (slapyvardis „Žvango“), kuri priklauso banditų formuotei „Viesulas“.

Kartu specialioji grupė nustatė²⁷ banditų talkininkus ir ryšininkus, kuriems padedant specialioji grupė užmezgė ryšį su „Žvango“ gauja.

Pasikalbėti į specialiąją grupę iš „Žvango“ gaujos naktį į š.m. kovo 10 d. atvyko du banditai, kurie buvo likviduoti.

Tą pačią dieną atvyko trečiasis banditas, kuris specialioje grupėje tardomas nurodė bunkerio, kuriame slapstėsi banditų grupė, vietą.

Remdamasi šia informacija, š.m. kovo 11 d. specialioji grupė įvykdė operaciją, kurios metu gaujos vadas Podieniūnas ir du banditai buvo nukauti, o vienas banditas paimtas gyvas.

Iš banditų paimta: rankinių kulkosvaidžių — 1, automatų — 4, šautuvų — 7, pistoletų — 3, šovinių — 1309, tolo — 1 kg, rašomųjų mašinėlių — 1 vnt.

LTSR vidaus reikalų ministerija toliau vykdo priemones surasti ir likviduoti banditų formuotės „Viesulas“ štabą ir jo gaują.

TSRS vidaus reikalų ministerijos Vyriausiosios
kovo su banditizmu valdybos viršininkas
generolas leitenantas (A. Leontjevas)
(parašas)

1946 m. kovo 26 d.

Nr. 7/S/272

Pranešta drg. Kruglovui“

(Ant dokumento užrašyta rezoliucija: „Tokių grupių veikla, kaip matyti, efektyvi. V. Riasnojus. 03 27. — H.Š.)

Kitame panašaus pobūdžio 1946 04 04 iš Vilniaus siųstame specialiame pranešime V. Riasnojui, kurį pasirašė J. Bartašiūnas²⁷, nurodoma, kad 1946 m. kovo 18 d. VRM Mažeikių apskrities skyrius suorganizavo specialiąją grupę, kurios legenda „Banditai“, ir pasiuntė ją į labiausiai partizaninės veiklos apimtus Sedos, Židikų ir Ylakių valsčius (žr. 1 faksimilę).

²⁷ TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui generolui leitenantui draugui Riasnojui, Maskva, RFVA, f. 9478s., ap. 1s., b. 580, 1. 3—4.

Veikdami Sedos valsčiaus Plinkšės kaimo rajone, specialioji grupė užmezgė ryšį su Plinkšės girininkijos techniku Terdila, kuris pasisakė, kad priklausęs LLA organizacijai ir turįs slapyvardį „Liepa“, nurodė ryšininką Judeikį, gyvenantį to paties valsčiaus Pagardės kaime. Užmezgusi ryšį su Judeikiu, specialioji grupė gavo iš jo duomenų, kad Sedos girininkijos girininkas Pranas Rimkus yra taip pat LLA dalyvis. Judeikis rekomendavo susisiekti su juo ir specialiajai grupei perdavė vieną dėžę šautuvo šovinių.

Kai specialioji grupė susisiekė su P. Rimkumi, pastarasis papasakojo, kad iki 1946 m. kovo 13 d. jo sodyboje kurį laiką gyveno LLA Mažeikių apygardos štabo nariai, vadovaujami buvusio Vilniaus m. policijos viršininko, Lietuvos kariuomenės kapitono, slapyvardžiu „Ivanauskas“.

Vėliau P. Rimkus padėjo specialiosios grupės vadovui užmegzti ryšius su LLA Sedos kuopos 5-ojo partizanų būrio vadu Adomu Vainausku, kuris pranešė, kad Mažeikių, Telšių ir Kretingos apskrityse veikia LLA kuopos, kurioms vadovauja LLA Mažeikių apygardos štabas. Be to, P. Rimkus primygtinai prašė specialiosios grupės vadovą priimti pas jį besislapstantį partizaną, tarnavusį vokiečių kariuomenėje ir pabėgusį iš lagerio Stenį Kostą, gimusį Sedos valsčiuje. P. Rimkui buvo pažadėta tai padaryti.

Atėjęs į specialiąją grupę, K. Stenis atsinešė automata, 250 šovinių ir pranešė, kad jam žinomi dar keturi partizanai, kurie nori įstoti į partizanų būrį. Per A. Vainauską taip pat buvo išaiškinti dar keli organizacijos dalyviai, taip pat tai, kad Terdila („Liepa“) yra LLA Sedos kuopos 1-ojo partizanų būrio vadas.

1946 m. kovo 19 d., siekiant nustatyti, o po to ir likviduoti LLA Mažeikių apygardos štabą, slaptai buvo sulaikyti štabo ryšininkas Visockis ir 1-ojo partizanų būrio vadas Terdila („Liepa“). Per tardymą Terdila ir Visockis išvardijo keletą partizanų ir jų ryšininkus, tačiau LLA štabo vietą nuslėpė.

Pasinaudojus specialiosios grupės gautais duomenimis ir suimtajų parodymais, vien kovo 19—25 d. buvo suimti 28 LLA dalyviai, tarp jų partizanų kuopų vadų — 2, partizanų būrių vadų — 2, skyrių vadų — 2, LLA štabo ryšininkų — 3, kuopų ryšininkų — 2, eilinių kovotojų ir rėmėjų — 17.

Be to, buvo sulaikytas LLA apygardos štabo viršininkas Stepas Jonušas, gimęs 1908 m. Jis bandė pabėgti ir buvo nukautas.

Saugumiečiai per tardymą nustatė, kad Visockis palaikė ryšį su LLA partizanų kuopos vadu Lapinsku („Tadaku“), gyvenančiu Mažeikiuose. Jam slaptai suimti iš Sedos valsčiaus buvo pasiūstas agentas „Ada“, kuris turėjo išsivesti Lapinską už miesto neva susitikti su kitais partizanais. Lapinskas buvo slaptai sulaikytas kartu su ryšininke Simonavičiūte.

Tuo metu respublikoje jau veikė ir daugiau specialiųjų grupių, tačiau mažiau sėkmingai.

Maskva skubiai įvertino ir apibendrino pirmųjų specialiųjų grupių veiklos Lietuvoje rezultatus. Tai matyti iš cituojamo dokumento:²⁸

„Nuorašas
Visiškai slaptai
Egz. Nr. 2

Vyriausioji kovos su banditizmu valdyba
1946 m. balandžio 15 d.
7/S/471

Lietuvos TSR vidaus reikalų ministrui
generolui majorui drg. Bartašiūnui
Vilniaus m.

Į Nr. 3/1108 ir 3/938

Pirmieji bandymai panaudoti specialiąsias grupes kovai su gaujomis Lietuvos TSR davė teigiamų rezultatų: likviduota Podieniūno banditų gauja ir antitarybinė organizacija LLA Mažeikių apskrityje.

Vidaus reikalų ministro pavaduotojas drg. Riasnojus, susipažinęs su Jūsų pranešimu apie specialiųjų grupių veikimą, nurodė, kad reikia jas taikyti plačiau. Todėl prašau nurodyti Lietuvos TSR VRM Kovos su banditizmu valdybai įvykdyti šias priemones:

1. Pradėti kurti dar 2—3 specialiąsias grupes dirbti daugiausia banditizmo apimtose apskrityse.

2. Kad specialiosios grupės veiktų kuo efektyviau, būtų užkirstas kelias galimoms nesėkmėms ir užtikrinta didesnė konspiracija, specialiosioms grupėms turi vadovauti Kovos su banditizmu valdybos I skyrius, iš apskrities darbuotojų su specialiųjų grupių darbu gali būti supažindintas tik skyriaus viršininkas ir jo pavaduotojas, vadovaujantis kovai su banditizmu.

3. Kad būtų parinkti kadrai specialiosioms grupėms, reikia duoti užduotį apskričių skyrių viršininkams asmeniškai tuo rūpintis ir apie numatytus asmenis, kurie gali būti įtraukti į specialiųjų grupių darbą, nedelsiant pranešti Kovos su banditizmu valdybos viršininkui.

²⁸ Vilnius, Lietuvos TSR vidaus reikalų ministrui generolui majorui Bartašiūnui, ten pat, l. 5.

4. Skubiai pranešti TSRS VRM Vyriausiajai kovos su banditizmu valdybai, kurios specialiosios grupės sudarytos, smulkia jų charakteristiką, veikimo planų nuorašus, apibūdinti teigiamas ir neigiamas darbo puses ir t.t.

TSRS vidaus reikalų ministerijos Vyriausiosios kovos su banditizmu
valdybos viršininkas generolas leitenantas
(A. Leontjevas)
(Parašas)

Atspausdinta 2 egz.
Egz. Nr. 1 — adresatui
Egz. Nr. 2 — sekretoriatui“

Naujas S. Kruglovo patvirtintas planas kovai su Lietuvos partizanais

Dabar susipažinkime su nauju Maskvoje sovietinių represinių struktūrų parengtu direktyviniu dokumentu kovai su Lietuvos partizanais²⁹. Jame pagrindinis akcentas skiriamas specialiųjų smogikų grupių organizavimui. Be abejo, šio dokumento pasirodymas nebuvo atsitiktinis. Po karo ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje nemažėjo, todėl sovietinės represinės struktūros ieškojo naujų kovos su juo formų. Šį planą spausdiname ištaisai.

„Tvirtinu“
TSR Sąjungos VRLK
(Kruglovas) (Parašas)
1946 m. kovo 16 d.

„Visiškai slaptai
Egz. Nr. 1

Priemonių planas, kaip sustiprinti kovą su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis Lietuvos TSR

1. Operatyvinius sektorius, kurių tolesnis egzistavimas neturi operatyvinio būtinumo, panaikinti.

²⁹ Priemonių planas, kaip sustiprinti kovą su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis Lietuvos TSR, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 621, l. 4—11.

Kovoiant su banditizmu padidinti VRLK apskričių ir miestų skyrių bei valsčių poskyrių atsakomybę. Nustatyti, kad AS (apskričių skyriai. — H.Š.) ir MS (miestų skyriai. — H.Š.) bei valsčių skyriai vykdytų plataus masto agentūrinį operatyvinį darbą atskleidžiant ir likviduojant nacionalistinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas aptarnaujamoje teritorijoje.

Lietuvos TSR VRLK organizuoti nuolatinį vadovavimą ir teritorinių organizacijų darbo kontrolę, esant reikalui nukreipti pastariesiems į pagalbą operatyvinių darbuotojų grupes.

2. Siekiant pagerinti Lietuvos TSR VRLK AS kovos su banditizmu vadovavimą, Lietuvos TSR VRLK Kovos su banditizmu skyrių reorganizuoti į valdybą ir papildyti AS ir MS viršininko pavaduotojo kovai su banditizmu ir tardymo aparato etatais.

3. VRLK pavaduotojui drg. Obručnikovui per mėnesį visiškai sukomplektuoti Lietuvos TSR VRLK aparato respublikinius, apskričių ir valsčių etatus.

4. TSR Sąjungos VRLK pavaduotojui drg. Apolonovui perduoti Lietuvos TSR VRLK žinion tris VRLK VK (vidaus kariuomenės. — H.Š.) pulkus: 56 pd (pėstininkų divizijos. — H.Š.) 285 pp (pėstininkų pulką. — H.Š.) iš Vidurinės Azijos, 10 pd 34 bei 262 pp iš Baltarusijos ir parinkti iš VRLK dalinių 150 karininkų žvalgybininkų, šiuo metu esančių už TSR Sąjungos ribų, siekiant sustiprinti VRLK VK dalinių, dislokuotų Lietuvos TSR, žvalgybos aparatą.

5. Lietuvos TSR VRLK liaudies komisarui parinkti iš koviniame darbe patikrintų naikintųjų bataliono karių 180 žmonių, mokančių rusų kalbą, ir perduoti juos VRLK VK daliniams dirbti vertėjais.

Dalinių viršininkams, iš VRLK priėmusiems vertėjus, paskirti juos virštarnybinės tarnybos seržantais.

6. Lietuvos TSR VRLK visapusiškai aktyvinti agentūrinį operatyvinį darbą, išaiškinant ir likviduojant banditizmą ir nacionalistinį pagrindį, dėl to:

a) Nacionalistų pagrindyje rasti kvalifikuotų agentų, kurie atėjus laikui išduotų banditinių formuočių štabus ir gaujas, perimtų jų ryšių kanalus ir respublikos viduje, ir už kordono;

b) Sudaryti specialiąsias grupes iš patikrintų agentų, legalizavusių banditų ir naikintųjų batalionų kovotojų, kurioms vadovautų VRLK etatiniai operatyviniai darbuotojai.

Specialiosioms grupėms pavesti šiuos uždavinius:

- išaiškinti gaujas, nustatyti ryšius su jomis, turint tikslą vėliau jas likviduoti;
- išaiškinti gaujų ir gaujų štabų formuočių ryšius;
- likviduoti gaujų vadus;
- verbuoti agentūrą;
- rasti ginklus, kuriuos turi legalizavęsi banditai.

Vykdamas pavestas užduotis, specialiosioms grupėms veikti atsižvelgiant į aplinkybes ir naudotis gaujų, banditinių formuočių štabų atstovų, tardymo komisijų ir baudžiamųjų organų priedanga.

Specialiųjų grupių formavimą ir konkretų joms vadovavimą pavesti VRLK Kovos su banditizmu valdybos viršininkui.

Kad būtų perduota praktinė patirtis organizuojant specialiąsias grupes ir jų darbą, komandiruoti į Lietuvą nuolatiniam darbui Ternopolio srities skyriaus viršininką majorą Sokolovą.

c) Sistemingai organizuoti gaujų vadų ir nacionalistinio pagrindžio vadovaujančių asmenų kompromitavimą ir tarp banditinio pagrindžio, ir tarp vietinių gyventojų. Todėl:

- skleisti įvairius gandus per agentūrą tarp gyventojų ir banditų;
- imituoti operatyvinių darbuotojų dokumentų „pametimą“, kurie „atskleistų“ atskirų gaujų vadų ryšį su VRLK organais;
- naudoti agentus — veidmainius, jiems to nežinant („v temnuju“);
- valstiečių susirinkimuose demaskuoti gaujų vadus, kurie esą žinomi kaip aktyvūs vokiečių okupantų rėmėjai;
- leisti ir platinti gaujų štabų vadų atsišaukimus.

d) banditams dezorientuoti, kad neišaiškėtų dori gyventojai, turį kokių nors ryšių su VRLK darbuotojais, kaimo gyventojus masiškai kviešti individualiems pokalbiams su VRLK operatyviniais darbuotojais, tuo pačiu turint tikslą:

- suteikti gyventojams galimybę, nesibijant banditų teroro, pranešinėti VRLK organams apie jiems žinomus banditus ir jų slapstymosi vietas;
- verbuoti agentūrą ir masiškai gauti žinių;
- kompromituoti gaujų vadus, aktyvius banditų rėmėjus ir buožes;
- organizuoti melagingus verbavimus.

e) Gaujų pakrikimui ir savanoriškam pasidavimui praktikuoti mums artimos socialinės kilmės banditų ir banditų rėmėjų po atitinkamo apdorojimo paleidimą iš suėmimo, jei jie nėra padarę ypač sunkių nusikaltimų, kad paskui piliečių susirinkimuose demaskuotų banditus.

f) Praktikuoti banditinėms grupėms „masalus“.

g) Atlikti neviešą visų legalizavusiųjų banditų apskaitą. Visiškai sutvarkyti legalizavusiųjų operatyvinę medžiagą ir imtis priemonių tarp jų stiprinti agentūrą.

Ateityje organizuoti visų legalizavusiųjų banditų nuodugnią apklausą; legalizavusiuosius gaujų vadus, norint sudaryti palankias sąlygas agentūriniam darbui ir apsaugoti juos nuo gaujų teroro ir panašiai, įdarbinti apskričių, valsčių centruose, o esant operatyviniam būtinumui — slapta areštuoti.

Susitarus su vietiniais partiniais organais, organizuoti legalizavusiesiems banditams susirinkimus, kuriuose nagrinėti politines temas.

h) VRLK organų operatyvinės sudėties ir partinių organizacijų jėgomis sistemingai vesti grupinius pokalbius su besislapstančių banditų giminėmis; tokiuose susirinkimuose organizuoti legalizavusiųjų pasisakymus. Praktikuoti nuolatinius iškvietimus į VRLK organus banditų ir nelegalų gimines taip, kad pastarieji būtų nuteikti savanoriškai atvykti: įteikti banditų, nelegalų giminėms specialius įsakus, laiškus dėl savanoriško atvykimo, adresuojant juos bandito nelegalo vardu.

7. Peržiūrėti operatyvinę medžiagą ir griežtai tvarkyti visų besislapstančių vokiečių parašutinių apskaitą, sustiprinti jų paiešką.

8. Pagerinti vadovavimą operatyvinei kovinei veiklai ir pakelti visos VRLK kariuomenės asmeninės sudėties atsakomybę dėl karinių priemonių vykdymo, likviduojant gaujas. Tuo tikslu:

a) VRLK vidaus kariuomenės 4-osios pd vadą generolą majorą drg. Vetrovą P.M. paskirti į antraeiles pareigas Lietuvos TSR VR liaudies komisaro pavaduotoju vadovauti kariuomenei kovai su banditizmu respublikoje.

b) Nustatyti, kad prie VRLK apskričių valdybų ir valsčių skyrių dislokuotų vidaus kariuomenės dalinių vadai Lietuvos TSR VR liaudies komisaro įsakymu būtų skiriami į antraeiles pareigas — apskričių valdybų ir valsčių skyrių pavaduotojais kariuomenei.

c) Pagal operatyvinę padėtį visuose banditizmo apimtuose valsčiuose išdėstyti nuolatinius įgulos būrius. Įgulos būrius keisti tik Lietuvos TSR VR liaudies komisarui leidus. Kiekvienai įgulai skirti VRLK kariuomenės karininką žvalgybininką operatyviniam darbui, kuris būtų pavaldus dislokavimo vietos VRLK organo viršininkui ir vykdyti jo užduotis.

Visą įgulos asmeninę sudėtį įpareigoti greitai ir visapusiai iširti dislokacijos rajono padėtį (banditinių formuočių veiklos metodus, vietoje, gyventojus ir t.t.);

d) VRLK apskričių valdybų ir valsčių skyrių viršininkai turi panaudoti karines įgulas operacijoms pagal agentūrinius ir kitus operatyvinius duomenis vykdyti, o nesant tokių duomenų, kiekvieną parą (dieną ir naktį) vykdyti aktyvius banditų paieškų veiksmus, išstatant pasalas, sekretus spėjamosiose banditų buvimo ar praėjimo vietose, tikrinti atskirus vienkiemius ir t.t.

e) Stambioms operacijoms, kaip vietovių „valymas“, „šukavimas“, didelių gaujų persekiojimas ir likvidavimas, organizuoti kiekvienoje banditizmo apimtoje apskrityje turėti paslankų, ne mažesnių kaip kuopa rezervą.

Rezervo pajėgomis taip pat praktikuoti gaujų paieškas dideliuose miškų masyvuose, tam panaudojant paslankias pasalas.

9. Siekiant pakelti VRLK valsčių skyrių viršininkų ir operatyvinių darbuotojų kvalifikaciją, jiems kovo—balandžio mėn. respublikos VRLK jėgomis organizuoti du—tris 15 dienų seminarus.

10. Turint galvoje, kad lietuvių kalbos nemokėjimas mažina operatyvinės sudėties darbo kokybę, visai respublikos VRLK organų operatyvinei sudėčiai mokytis lietuvių kalbos keliant uždavinį, kad lietuvių šnekamoji kalba būtų išmokta per metus.

11. VRLK valsčių skyriams parinkti patikimus ir kovinėje aplinkoje patikrintus 2—3 naikintųjų batalionų kovotojus vertėjų darbui.

VRLK apskričių ir miestų valdybų viršininkams vesti naikintųjų batalionų kovotojų, tinkamų būti vertėjais, personalinę apskaitą.

TSR Sąjungos vidaus reikalų komisaro pavaduotojas
generolas leitenantas V. Riasnojus
TSRS VRLK Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkas
generolas leitenantas A. Leontjevas
TSRS VRLK—VSLK įgaliotinis Lietuvai
I. Tkačenka

1946 m. kovo 10 d.“

Vykdamas šį planą, apskričių miestuose ir beveik visuose Lietuvos valsčiuose buvo įkurdintos VRLK kariuomenės priedangos įgulos.

Majoro A. Sokolovo pasirengimas

Mūsų nagrinėjamam klausimui labai svarbu yra aptarti majoro Aleksejaus Sokolovo pirmuosius žingsnius Lietuvoje. Tai neeilinis represinių struktūrų aparato atstovas. Jis tiesiogiai kūrė specialiąsias teroristines smogikų grupes, tam panaudodamas buvusius partizanus.

Apie majorą A. Sokolovą ir vėlesnius jo grupių darbus mūsų spauda jau rašė³⁰. Mes tik glaustai paliesime keletą jo biografijos momentų ir plačiau aptarsime jo veiklą rengiantis pirmajai operacijai prieš partizanus.

Aleksejus Sokolovas gimė 1904 m. Voronežo gubernijos valstiečių šeimoje. Nuo 1926 m. jis — represinių struktūrų operatyvinis darbuotojas, dalyvavo vykdamas prievartinę kolektyvizaciją, malšinant valstiečių sukilimus, tremiant valstiečius. Už nuopelnus kovojant su „kontrrevoliucija“ 1931 m. buvo apdovanotas vardiniu ginklu. TSRS—Vokietijos karo metais dirbo žvalgybos ir kontržvalgybos žinyboje. Pokario metais — Ukrainos saugumo įstaigose. Paskutinė A. Sokolovo

³⁰ N. Gaškaitė, min. veik.; J. Starkauskas, min. veik.; E. Grunskis, min. veik.; Enkavedistų žabangos... ir kt.

darbo vieta prieš atvykstant į Lietuvą — Ukrainos TSR Ternopolio srities kovos su banditizmu skyriaus viršininkas³¹. Kaip turintis profesionalaus provokatoriaus ir žudiko patirtį, jis paskiriamas Lietuvos TSR VRM Kovos su banditizmu valdybos skyriaus viršininko pavaduotoju.

1946 m. gegužės 1 d. atvykęs į Lietuvą, A. Sokolovas susipažino su jau veikusių grupių darbu. Negavęs savo sumanymams vietos represinių struktūrų vadovybės pritarimo, A. Sokolovas, apeidamas vietinę vadovybę, parašė tarnybinį raštą-skundą į Maskvą³². Šiame rašte, pavadintame „Dėl darbo metodikos su specialiosiomis grupėmis kovai su banditizmu ir nacionalistiniu pagrindžiu Lietuvos TSR“, jis apžvelgė ankstesniųjų grupių veiklą ir priėjo išvadą, kad „specialiųjų grupių darbą reikia iš esmės keisti. Specialiąsias grupes rinkti iš legalizuotų banditų, suteikusių mums gerų žinių, kuriomis remiantis buvo įvykdytos sėkmingos operacijos, taip pat iš sugautų banditų, visiškai prisipažinusių savo kaltę ir pateikusių duomenų, kuriais remiantis buvo suimti ir nukauti jų buvę bendrininkai.

Grupių darbo metodiką irgi keisti — grupėms išvykti į apskritis ir kaimus, apsimetant koku nors kariniu daliniu, vykdančiu stabybinių medžiagų, šieno paruošas ir pan. Naktimis specialiųjų grupių smogikai persirengia banditų drabužiais, paima kokį nors VRM įskaitoje esantį ryšininką, jį užrištomis akimis nusiveda į iš anksto parengtą bunkerį, kur tardo, kaltindami ryšiais su VRM. Kad reabilituotųsi, sugautas ryšininkas yra priverstas papasakoti apie savo ryšius su banditais; kai per tardymą bus nustatyti visi jo ryšiai, reikia apsimesti, kad tikrinamas banditinis patikimumas, — smogikai eina su juo nurodytų ryšių adresais, pasiekia štabą ar banditų formuotę, kuriuos sunaikina specialioji grupė arba į juos nukreipiamas kariuomenės smūgis.

Tokia darbo metodika apsaugo specialiosios grupės konspiraciją ir jos smūgių gaujos neatremia [...]»³³.

Majoro A. Sokolovo raštas įdomus tuo, kad pateikiami kai kurie mums iki šiol nežinomi saugumiečių kovos prieš partizanus taktikos dalykai.

Pagrindinė jo mintis — specialiąsias smogikų grupes kurti būtinai įtraukiant į jas kuo daugiau buvusių partizanų. Anot jo, tai anksčiau pasiteisinę Vidurinės Azijos respublikose, Vakarų Ukrainoje ir Baltarusijoje.

Bet grįžkime prie įvykių chronologijos, juolab, kad majoro A. Sokolovo minėtasis pranešimas-skundas neliko be pėdsakų.

³¹ Priemonių planas, kaip sustiprinti kovą su nacionalistiniu pagrindžiu ir ginkluotomis gaujomis Lietuvos TSR, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 621, l. 6.

³² Tarnybinis pranešimas TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui generolui leitenantui draugui Riasnojui, ten pat, b. 580, l. 13—20 Žr. taip pat: H. Šadžius, Aleksejaus Sokolovo tarnybinis pranešimas apie būtinumą panaudoti buvusius partizanus kovai su ginkluotu pasipriešinimu Lietuvoje, *Lituanistika*, 1997, nr. 1(29), p. 107—119.

³³ Ten pat, l. 14—15.

1946 m. rugpjūčio 16 d. Lietuvos TSR VRM Kovos su banditizmu valdyba įkūrė Ypatingąjį būrį (specialiųjų smogikų grupę), kurios vadovu paskyrė A. Sokolovą. Būryje buvo 20 žmonių, tarp jų ir 5 buvę partizanai, saugumiečių užverbuoti ir ruošiami kovai prieš savo buvusius bendražygius. Kitą būrio dalį sudarė buvę stribai ar represinių struktūrų operatyviniai darbuotojai. Tautinė šio būrio sudėtis buvo tokia: 7 lietuviai, 11 rusų ir 2 ukrainiečiai³⁴. Būrys buvo įsikūręs Turniškėse prie Vilniaus. Čia jis intensyviai treniravosi ir ruošėsi pirmajai operacijai.

1946 m. vasarą saugumiečiai infiltravo keletą savo agentų į LLA Didžiosios Kovos apygardos partizanų gretas. Apygardai priklausė Trakų, Kaišiadorių, Ukmergės apskričių partizanų būriai. Gavę duomenų iš savo agentų apie partizanų veiklą ir išsidėstymą, saugumiečiai suruošė kelias karines čekistines operacijas, per kurias siekta sunaikinti apygardos štabo vadovybę. Tačiau apygardos vadui Jonui Misiūnui („Žalioji Velnias“) pavyko išvengti čekistų klastos.

Matydami, kad per šias operacijas nepavyks likviduoti Didžiosios Kovos apygardos partizanų vadovybės, saugumiečiai per savo agentus nutarė sušaukti Vilniuje partizanų vadų „pasitarimą“, kuriame ketinta suimti ir „Žaliąjį Velnį“. Nors iki tol J. Misiūnas, būdamas labai atsargus, išvengdavo čekistų žabangų, tačiau šį kartą saugumiečiams pavyko į jo štabą infiltruoti provokatorių-agentą kapitoną Griežtą. Praradęs budrumą, J. Misiūnas rugpjūčio 13 d. išvyko į Vilnių. Kitą dieną jį nuvedė į čekistų konspiracinį butą neva supažindinti su partizanų „Centro“ darbuotojais ir ten suėmė³⁵.

Suėmę J. Misiūną, saugumiečiai tuoj pat jo vardu parašė „įsakymą“, kuris tapo A. Sokolovo būrio operacijos legenda. Jį čia pateikiame visą:³⁶

LLA DKR štabo Būstinė
1946 08 16

„Visiškai slaptai
Partizanų būrių vadams
ir partizaninio judėjimo apylinkėse vadovams
asmeniškai

Į s a k y m a s

Pastaruojų metu iš keletos vietų gavau žinių apie atskirų partizanų ir dargi būrių vadovų siautėjimus tarp gyventojų.

³⁴ N. Gaškaitė, min. veik., p. 124.

³⁵ *Lietuvos partizanai 1944—1953 m.*, Vilnius, 1996, p. 399—400, 494.

³⁶ Asmeniškai partizanų būrių vadams ir partizaninio judėjimo apylinkių vadovams. Įsakymas, *RFVA*, f. 9478s, ap. 1s., b. 580, l. 31—32.

Vietoj šventos kovos už garbę ir nepriklausomybę mūsų gausiu lietuvišku krauju aplaistytos Tėvynės, pavieniai partizanų būrių ir grupių vadovai leidžia sau netinkamai elgtis su gyventojais: plėšikauja, prievartauja ir gąsdina, o kai kuriose vietose niekuo neprasikaltusius lietuvius sušaudo.

Taip gali elgtis tiktai priesaikos laužytojai ir išdavikai, kurie provokacijos tikslais nutarė apjuodinti šventą tautos sąjūdį, sujungusį partizanų būrius kovai prieš bolševikinį terorą. Šie žmonės siekia sąmoningai atstumti tautą nuo partizanų, pakirsti mūsų pasipriešinimo dvasines ir fizines jėgas bolševikų naudai.

Ne paslaptis, kad kiekvienas blogas poelgis, įvykdytas partizanų vėliavą nešančių žmonių, yra naudingas mūsų mirtiniams priešams. Kiekvienas partizanų įskaudintas lietuvis tampa tikru radiniu enkavedistams, kurie nedelsia laiko kovoje su mumis.

Reikia suprasti, kad vesdami kovą su priesaikos laužytojais ir išdavikais, mes negalime leisti neteisėtų atskirų neatsakingų asmenų veiksmų, savo nuožiūra sušaudžiusių niekuo nekaltus žmones. Kiekvienas iš šitų sušaudytų turi artimuosius ir draugus. Jie nesutiks atleisti už jo mylimo žmogaus žūtį ir savanoriškai pereis į mūsų priešų stovyklą.

Partizanai — tautinio sąjūdžio aukso fondas. Partizanų jėga tautoje.

Tas vadovas ir vadas, kuris leidžia partizanams dvasiškai smukti ir sąmoningai juos atplėšti nuo tautos, veikia prieš tautą, padeda bolševikams.

Mes vedame sunkią ir nelygią kovą su galingu ir klastingu priešu. Daugelis narsių ir drąsių partizanų padėjo savo gyvybes ant laisvės aukuro. Jų kilmingas kraujas šaukia mus į vieningą kovą bendromis jėgomis iki pergalės.

Pergalė arti. Mūsų sunkus kelias eina į pabaigą.

Tautinio Atgimimo Vyriausiojo štabo vardu:

Įsakau:

§ 1

Visur nutraukti neteisėtus veiksmus prieš gyventojus. Asmenis, kurie žudo, plėšikauja ir prievartauja, sušaudyti kaip priesaikos laužytojus ir provokatorius. Bausmė už tokius veiksmus — sušaudymas prieš rikiuotę.

§ 2

Apylinkės Nr. 6 vadovą viršilą „Putiną“ už patikėto jam bataliono nesudrausminimą ir demoralizavimą nuo užimamų pareigų nušalinti.

Ponui „Viesului“ bylą ištirti, medžiagą dviem egzemplioriais pristatyti DKR štabui.

§ 3

Apylinkės Nr. 6 batalioną išformuoti, perduodant jį apylinkių Nr. 5 ir Nr. 8 būriams.

§ 4

Skelbiu apie partizanų teismo nuosprendį ir buvusių apylinkės Nr. 6 bataliono partizanų „Pušis“, „Lapė“, „Vieversys“ ir „Vėjas“ sušaudymą už plėšimus ir prievartavimus.

Pranešdamas apie tai su skausmu širdyje, aš prašau apylinkių vadovus ir būrių viršininkus įvesti tvarką ir drausmę.

Apie visus tvarkos ardymus pranešti man nedelsiant.

Dieve! Duok mums jėgų, proto ir kantrybės.

LLA—DKR Žalioji Velnias

Tikra: LTSR VRM Kovos su banditizmu valdybos

skyriaus viršininko pavaduotojas

vyresnysis leitenantas Kučer“

Dabar jau galime atsakyti į klausimą, kodėl A. Sokolovo grupei pirmiausia buvo pavesta sunaikinti Trakų rajone veikusį J. Dambrausko („Siaubo“) partizanų būrį „Geležinis vilkas“. Mat šis būrys buvo pavaldus apygardos vadui J. Misiūnui.

„Tigro“ operacija

1946 m. rugsėjo mėn. TSRS represinės struktūros Lietuvoje įvykdė vieną iš pirmųjų ir labiausiai skaudžių žudikiškų akcijų, kuri vėliau, kaip „Tigro“ operacija“, buvo įtraukta į saugumo mokyklų mokymo programas.

Toliau pateikiamas dokumentas rodo, kad šis protu nesuvokiamas žiaurumas iš tiesų įvyko mūsų krašte stalinizmo metais. To taip pat užmiršti negalima³⁷ (žr. 2 faksimilę).

„Visiškai slaptai

TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui
generolui leitenantui draugui Riasnojui
Maskvos m.

Specialus pranešimas

Apie banditų gaujos „Geležinis vilkas“ vadeivos — Jono Dambrausko (slapyvardis „Siaubas“) ir jo štabo likvidavimą

³⁷ Maskva. TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui generolui leitenantui draugui Riasnojui. Specialus pranešimas. Apie banditų gaujos „Geležinis vilkas“ vadeivos — Jono Dambrausko (slapyvardis „Siaubas“) ir jo štabo likvidavimą, ten pat, l. 27—30.

Trakų apskrities teritorijoje ilgą laiką veikė banditų gauja „Geležinis vilkas“, priklausiusi IV ypatingosios „A“ apygardos banditų formuotei, kuriai vadovavo buožė, buvęs policininkas Jonas Dambrauskas, slapyvardžiu „Siaubas“.

Nuo 1944 m. iki 1946 m. rugsėjo 1 d. „Siaubo“ gauja įvykdė 27 banditines akcijas, iš jų 20 teroro aktų, kurių metu buvo užmušti 92 ir sužeisti 9 žmonės (įvykdytų banditinių akcijų sąrašas pridedamas).

1945 m. rugpjūčio mėn. po keleto operatyvinių smūgių iš „Siaubo“ gaujos savo kaltės prisipažinti į LTSR VRM organus atvyko 6 žmonės, tarp jų banditų grupės vadeiva, slapyvardžiu „Rytas“, kuris buvo užverbuotas kaip agentas, slapyvardžiu „Balandis“.

Š.m. liepos mėn. pabaigoje agentas „Balandis“ buvo pasiūstas į reidą Trakų apskrityje išaiškinti ir nustatyti „Siaubo“ gaujos ryšininkus ir talkininkus. „Balandis“ nustatė, kad Onušio valsčiaus Grendavės apylinkės tarybos sekretorius Stasys Radzevičius ir to paties kaimo gyventojas Juozas Orlauskas yra gaujos ryšininkai, o Žuklių kaimo gyventojas Kavaliauskas — aktyvus gaujos talkininkas.

Remdamiesi šiais duomenimis, mes š.m. rugpjūčio pradžioje į gaujos veikimo rajoną pasiuntėme majoro Sokolovo vadovaujamą specialiąją grupę. Į specialiosios grupės sudėtį įėjo buvę banditai, kurie buvo anksčiau suimti ir paleisti, kad įvykdytų užduotį — likviduotų „Siaubo“ gaują.

Specialioji grupė pasivadino „Tigro“ gauja iš „Žaliojo velnio“ banditų formuotės su legenda, kad neva turi „Žaliojo velnio“ vardu susisiekti su „Siaubu“. „Tigro“ vaidmuo buvo pavestas buvusiam banditų kuopos vadui „Vanagai“.

Atvykęs į Trakų apskrities, Onušio valsčiaus, Samninkų kaimo rajoną, specialiosios grupės operatyvinis skyrius įsikūrė miške bunkeryje, o priedangos grupė, aprengta inžinerijos kariuomenės uniforma, — miško pakraštyje.

Banditų talkininkų ir ryšininkų pasitikėjimui įgyti specialioji grupė suvaidino keleto „inžinerinio technikos padalinio“ kareivių nuginklavimą ir sumušimą, kurie pagal planą buvo apgyvendinti aktyvaus gaujos talkininko Antano Survilos, gyvenančio Radiliškių kaime, name.

Š.m. rugpjūčio 19 d. naktį Onušio valsčiaus, Biliūnų kaimo rajone, miške, specialioji grupė sulaukė gaujos ryšininką Petrą Žilėną, kuris užrištomis akimis buvo pristatytas į bunkerį ir išardytas. Tardomas jis papasakojo esąs „Siaubo“ gaujos ryšininkas ir išvardijo keletą kitų gaujos ryšininkų ir talkininkų. Išardytas Žilėnas buvo paleistas.

Pagal numatytą planą specialioji grupė aplankė apylinkės tarybos sekretorių Radzevičių, kuris „Tigro“ gaujai papasakojo, kad su „Siaubu“ yra susijęs nuo 1944 m.

Tą pačią naktį specialioji grupė sulaukė gaujos ryšininką Juozą Orlauską, kuris, teisindamasis „banditams“, pranešė, kad seniai yra susijęs su „Siaubo“ gauja ir

pažadėjo „Tigru“ suvesti jį su „Siaubu“. Orlauskas įvardijo keletą kitų gaujos ryšininkų ir talkininkų.

Visiems „Siaubo“ gaujos ryšiams nustatyti specialioji grupė į ryšininko Petro Žilėno bunkerį „gydytis“ atsiuntė specialiosios grupės dalyvę, buvusią banditę, slapyvardžiu „Lapė“, kurią iš tikrųjų š.m. liepos mėnesį sužeidė „Karijoto“ gaujos vadas, nužudydamas jos brolių ir meilužių už ketinimą legalizuotis.

Žilėnas noriai priėmė sužeistąją „partizanę“.

Apie „Lapės“ sužeidimą pagal legendą buvo sakoma, kad ji nukentėjo per ginkluotą susirėmimą su VRM kariuomene Ukmergės apskrityje. „Lapei“ stebėti buvo paskirtas specialiosios grupės smogikas „Ungurys“, kaip jos „vyras“.

„Siaubui“ privilioti pastarajam per ryšininką Orlauską buvo įteiktas laiškas, kuriame buvo nurodoma, kad atvykęs „Žaliojo velnio“ „partizanų“ būrys, ir atsitiktiniam ginkluotam tarpusavio susidūrimui išvengti pranešamas savo slaptazodis. Orlauskas specialiajai grupei patvirtino, kad Onušio valsčiaus Grendavės kaimo gyventojas Stasys Radzevičius yra „Siaubo“ gaujos ryšininkas, tačiau savo veiksams pridengti palaiko ryšį su VRM kariuomene. Gavusi šiuos duomenis, specialioji grupė suėmė Stasį Radzevičių, kuris tardomas neigė savo ryšį su VRM kariuomene ir pranešė, kad jis aktyviai padeda „Siaubo“ gaujai. Tada Radzevičiui buvo pasiūlyta parašyti „Tigro“ vardu pasiaiškinimą, nurodyti jame asmenis, galinčius patvirtinti, kad jis padeda „partizanams“.

Pasiaiškiniame Radzevičius smulkiai išdėstė savo praktinę veiklą, nurodė 9 ryšininkus ir talkininkus, iš jų, kaip ypatingai aktyvų nurodė Onušio valsčiaus Grendavės kaimo gyventoją Stasį Karužą.

Susitikti su Karuža buvo pasiūstas „Tigras“, į kurį Karuža iš pradžių žiūrėjo su aiškiu nepasitikėjimu, bet, susipažinęs su „Žaliojo Velnio“ „įsakymu“, kuriame buvo smerkiami savavališkai šaudžiusių žmones „partizanų“ veiksmai, jis patikėjo „Tigru“ ir davė sutikimą suorganizuoti jo susitikimą su „Siaubu“, kartu Karuža pareiškė, kad jis yra „Siaubo“ gaujos vyriausiojo rezidento pavaduotojas ir turi „Klevo“ slapyvardį.

„Tigro“ „gaujai“ patikrinti rugpjūčio 30 d. „Siaubas“ atvyko pas ryšininką Radzevičių, pas kurį tuo metu gydėsi „sužeistoji“ „Lapė“. Pokalbyje su ja „Siaubas“ smulkiai klausinėjo apie „Tigro“ partizanų būrį. Pagal užduotį „Lapė“ pakartotojo legendą, kad ji esanti partizanų būrio skyriaus vado žmona ir buvo sužeista per susirėmimą su VRM kariuomene Ukmergės apskrityje. Toliau ji pareiškė, kad kitų duomenų neturi ir patarė jam pasikalbėti asmeniškai su jos „vyru“ ar su pačiu „Tigru“.

Patikėjęs „Lape“, „Siaubas“ paprašė ją perduoti per savo vyrą „Tigru“, kad jis norįs su juo susitikti š.m. rugsėjo 2 d. ryšininko Juozo Orlausko namuose.

„Siaubui“ likviduoti buvo paskirti: „Vanagas“, vykdeš „Tigro“ vaidmenį, „Miškinis“, vykdeš „Tigro“ štabo „partizanų būrio“ operatyvinio skyriaus viršininko pareigas, buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas, anksčiau legalizavęsis banditas, ir „Ungurys“, vykdeš bandito iš asmeninės „Tigro“ apsaugos vaidmenį.

Naktį į 1946 metų rugsėjo 2 d. banditų talkininko Petro Blažonio, gyvenančio Onušio valsčiaus Grendavės kaime, namuose, įvyko „Tigro“ susitikimas su „Siaubu“, kuris atvyko kartu su savo pavaduotoju „Aušra“, lydimas dviejų gaujos skyrių vadų, kelių banditų ir dviejų automatais ginkluotų ryšininkų.

Susipažindamas su „Tigru“, „Siaubas“ prisistatė jam kaip „LPS“ apygardos vadas ir Ypatingosios „A“ apygardos banditų būrio vadas, o kaip savo pavaduotoją operatyvinei veiklai pristatė Stasį Legatavičių, turintį „Aušros“ slapyvardį. Trumpai pasikalbėjęs ir „Tigru“ pareiškus nepasitenkinimą „Siaubo“ veiksmais tarp gyventojų, „Tigras“ pasiūlė jam susipažinti su „Žaliojo velnio“ „įsakymu“.

Remdamasis tuo, kad įsakymas yra nepaprastai slaptas, „Tigras“ pasiūlė asmeninei „Siaubo“ apsaugai išeiti iš namo. Kai „Siaubas“ ir „Aušra“ ėmė skaityti įsakymą, „Tigras“ nušovė juos naganu iš užpakalio.

Netoli namo buvusius „Siaubo“ banditus ir jo ryšininkus — 6 žmones — specialiosios grupės smogikas „Kablys“ sunaikino viena „SV“ šautuvo serija.

Taigi įvykdžius operaciją buvo nukauti:

1. „Geležinio vilko“ banditų gaujos vadas — Jonas Dambrauskas, s. Petro, gimęs 1915 m., slapyvardžiu „Siaubas“, Trakų apskrities, Onušio valsčiaus, Bakaloriškių kaimo gyventojas, buožė, buvęs policininkas.

2. „Siaubo“ pavaduotojas, teroristas Stasys Legetavičius, s. Martyno, gimęs 1916 m., slapyvardžiu „Aušra“, Onušio valsčiaus, Grendavės kaimo gyventojas, vokiečių okupacijos metu tarnavo Vilniaus kalėjimo prižiūrėtoju.

3. Jonas Dulus, s. Prano, gimęs 1916 m., slapyvardžiu „Klevas“, Alytaus apskrities, Daugų valsčiaus, Žvirgždėnų kaimo gyventojas, „Siaubo“ gaujos skyriaus vadas.

4. Vaclovas Budrevičius, s. Jono, gimęs 1917 m., slapyvardžiu „Lietus“, Onušio valsčiaus, Grendavės kaimo gyventojas, „Siaubo“ gaujos skyriaus vadas.

5. Petras Blažonis, s. Stanislovo, gimęs 1901 m., gaujos ryšininkas, Grendavės kaimo gyventojas.

6. Kazimieras Blažonis, s. Petro, gimęs 1928 m., gaujos ryšininkas, Grendavės kaimo gyventojas.

7. Monika Blažonaitė, d. Petro, gimusi 1929 m., gaujos ryšininkė, Grendavės kaimo gyventoja.

8. Zosė Blažonienė, d. Kazimiero, gimusi 1903 m., banditų talkininkė, Grendavės kaimo gyventoja.

Sučiuptas „Siaubo“ pavaduotojas propagandai Stasys Karužas, s. Jono, gimęs 1908 m., slapyvardžiu „Klevas“, kuris yra ir gaujos rezidentas, tolesnėms operaty-

vinėms priemonėms vykdyti dėl konspiracijos buvo atgabentas į bunkerį ir apkal-
tintas „išdavyste“, dėl to „partizanai“ esą patekę į VRM pasalą ir patyrę nuostolių.

Iš banditų paimta: automatų — 2, šautuvų — 4, pistoletų — 3, granatų — 6,
šovinių — 1500, raketų — 8, raketinis pistoletas — 1, žiūronų — 1 ir lauko krep-
šelis su įvairiais dokumentais, turinčiais operatyvinės svarbos.

Specialioji grupė nuostolių neturėjo.

Specialiosios grupės veiksams užšifruoti 1946 m. rugsėjo 3 d. rytą Grendavės
kaimo rajone buvo įvykdyta karinė operacija.

Vykdomė nustatytą „Siaubo“ gaujos ryšininkų ir talkininkų suėmimus.

Sučiuptas „Siaubo“ gaujos rezidentas Karužas tardomas.

Lietuvos TSR vidaus reikalų ministras generolas majoras
Bartašiūnas

1946 m. rugsėjo 9 d.

Nr. 3/2-699

Vilniaus m.“

„Tigro“ operacija parodė, kad stengdamiesi susisiekti su partizanais, specialiųjų
grupių nariai-smogikai, apsimetę „partizanais“, įvairiais būdais nustatydavo ir ištar-
dydavo partizanų ryšininkus ir rėmėjus. Visi nereikalingi „liudytojai“, kurie galėjo
trukdyti akciją įgyvendinti arba tapti smogikų įvykdytų žudynių liudininkais, buvo
likviduojami. Šiuo atveju taip atsitiko su P. Blažonio šeima, kuri buvo išžudyta.
Gyva liko tik smogikų nepastebėta keturiolikmetė duktė Antanina³⁸. Siekiant pa-
slėpti nusikaltimo pėdsakus, kaip nurodoma ir minėtame dokumente, rytą buvo
organizuota karinė baudžiamoji operacija, kuri imitavusi susišaudymą, visus nužu-
dytuosius pavadino „banditais“ ir jų rėmėjais.

Kaip jau buvo minėta, šią specialiosios grupės operaciją aukštai įvertino cen-
trinė represinių struktūrų vadovybė Maskvoje. TSRS VRM Vyriausiosios kovos
su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojas generolas majoras Prošinas, vyk-
dydamas savo vadovybės nurodymus, 1946 m. rugsėjo 18 d. pasiuntė raštą Lietu-
vos TSR VR ministrui generolui majorui J. Bartašiūnui, kuriame patarė tokias
specialiųjų grupių operacijas prieš partizanus „praktikuoti dažniau“ (žr. cituojamą
dokumentą). Tai buvo tarsi finalinis mūsų aprašytos tragiškos istorijos akordas³⁹.

³⁸ Kai kurie šios operacijos faktai taip pat minimi: N. Gaškaitė, min. veik., p. 127; A. Anu-
šauskas, min. veik., p. 300; *Lietuvos partizanai*, Vilnius, p. 405; M. Pocius, min. veik., p. 59—61.

³⁹ Vilnius. Lietuvos TSR vidaus reikalų ministrui drg. Bartašiūnui. Atsakymai į 1946 m. rugsėjo 9 d.
Nr. 3/2699, *RFVA*, f. 9478s, ap. 1s., b. 580, l. 36.

TSRS VRM Vyriausioji kovos su banditizmu valdyba
1946 m. rugsėjo 18 d.
Nr. 7/2/1002

Lietuvos TSR vidaus reikalų ministrui
generolui majorui drg. Bartašiūnui
Vilniaus m.

Į 1946 m. rugsėjo 9 d. Nr. 3/2699

Operacija, kurioje panaudota specialioji grupė „Tigras“, vadovaujama majoro drg. Sokolovo, įvykdyta sėkmingai.

Panašius specialiųjų grupių reidus, atlikus išankstinį agentūrinį parengimą, reikia praktikuoti dažniau, nukreipiant operatyvinius smūgius prieš banditų formuočių štabus ir aktyviai veikiančias gaujas.

Rengiant specialiosios grupės veikimo planą ir legendą, kiekvieną kartą būtina naudoti naujas kombinacijas, kad būtų išvengta iššifavimo, galinčio atvesti į nesėkmę ir betiksles aukas.

Iš „Siaubo“ gaujos vadeivos atimtus dokumentus, turinčius operatyvinę reikšmę ir suimtojo rezidento Stasio Karužo tardymo protokolus prašau išsiųsti TSRS VRM Vyriausiajai kovos su banditizmu valdybai.

TSRS VRM Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos
viršininko pavaduotojas
generolas majoras Prošinas

Atspausdinta 2 egz.

Egz. Nr. 1 — adresatui

Egz. Nr. 2 — į bylą.

Vykdytojas — drg. Kurganovas

Pagrindas — drg. Prošino potvarkis

Spausdino — Mitrofanova“

Sovietinių specialiųjų represinių struktūrų organizuotos slaptosios operacijos padarė viską, kad žiauriausiu būdu terorizuodamos gyventojus ir panaudodamos kai kuriuos moralškai ir fiziškai palaužtus suimtuosius partizanus, būtų sutryptas ir sukompromituotas partizaninis sąjūdis ir tuo pačiu nepriklausomybės idėja.

Straipsnyje cituojamų pranešimų apie slaptašias čekistines operacijas prieš Lietuvos partizanus faksimilės.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ МИНИСТРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛ - ЛЕЙТЕНАНТ

товарищу РАСНОМУ.

гор. Москва.

СПЕЦСООБЩЕНИЕ.

Обликвидации главаря бандотряда "Железный волк" - ДОМБРАУСКАС
Ионаса, по кличке "Сяубас" и его штаба.

На территории Тракайского уезда продолжительное время оперировал бандотряд "Железный волк", входивший в бандформирование Особого округа "А", возглавляемый кулаком, бывшим полицейским ДОМБРАУСКАС Ионасом, по кличке "Сяубас".

С 1944 года по 1 сентября 1944 года бандой "Сяубас" из числа установленных совершено 27 бандпреступлений, из них 20 террористических актов, в результате убито 92 и ранено 9 человек (перечень совершенных бандпреступлений прилагается).

В августе 1945 года, после ряда оперативных ударов из банды "Сяубас" явилось с повинной в органы МВД СССР 6 человек, в том числе главарь бандгруппы по кличке "РИТАС", который был заарестован в качестве агента под псевдонимом "БАЛАНДИС".

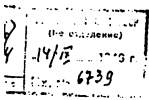
В конце июля с.г. агент "Баландис" был направлен в рейд в Тракайский уезд для выявления и установления связей и пособников банды "Сяубас". "Баландис" установил, что секретарь аплинкового совета дер. Грандоно РАДЗИВИУС Стасис и житель этой же деревни ОРАУСКАС Мозас Онушицкий являются связниками банды, а житель дер. Жуклей КОВАЛЬСКАС - активным бандпособником.

На основании этих данных нами в начале августа с.г. в р-н действия банды была направлена спецгруппа под руководством майора СОКОЛОВА. В состав спецгруппы вошли бывшие бандиты, ранее арестованные и освобожденные из под стражи с целью выполнения задания по ликвидации банды "Сяубас".

Спецгруппа именовалась бандой "ТИГРАС" из бандформирований "Зеленого черта" с легендой связаться от имени "Зеленого черта" с "Сяубасом". Роль "Тиграса" была поручена бывшему командиру бандитской роты "Коршуну".

По прибытии в район дер. Сомники, Онушицкий волости, Тракайского уезда, оперативное отделение спецгруппы расположилось в лесу в бункере, а группа прикрытия, экипированная в форму инженерных войск, на опушке леса.

Для того, чтобы заручиться доверием у бандпособников и связников, спецгруппой была проведена инсценировка разоружения и избития нескольких солдат инженерно-технического подразделения.



Важно!
14/12
1946

2 faksimilė. Šiame pranešime minimi įvykiai plačiau aptariami straipsnio 265—269 p.

Dokumento originale yra rezoliucija: „Drg. Prošinui (Valstybės saugumo generalas majoras I. Prošinas — TSRS VRM Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojas. — H.Š.). Labai pamokanti kombinacija. V. Riasnojus. 09 17“.

Summary

HENRIKAS ŠADŽIUS

FIRST CHECKISTIC SECRET OPERATIONS AGAINST LITHUANIAN PARTISANS IN 1945—1946

This article is devoted to the analysis of one of the most characteristic traits of Stalinist totalitarian system — terror against differently-minded people, namely, — armed resistance against occupants in Lithuania, and changes of tactics of repressive structures.

Being aware that direct confrontation was not able to suppress in short run the partisan movement in Lithuania Soviet security bodies started in the summer of 1945 the infiltration of sham detachments of partisans into the ranks of armed fighters. In this way partisans had to be extinguished from the inside.

In 1945 checkists set up three detachments which using the legends of illegal anti-Soviet military formations as a cover penetrated into the ranks of partisan movement and annihilated some partisan detachments. In autumn of 1945 special terroristic groups were formed from local repressive structures which had the same mission. As almost no Lithuanians were included into such groups they soon came to light.

In the spring of 1946 minister of internal affairs of the USSR S. Kruglov confirmed a new plan of terroristic measures against armed resistance in Lithuania. According to this project a checkist A. Sokolov had to be sent to Lithuania who distinguished himself in the struggle against armed resistance in the Ukraine.

Major A. Sokolov essentially changed the tactics of terroristic attack-groups organized by security bodies. Since that moment the main role in such groups belonged to former partisans who were enlisted for annihilation of their companions—in—arms. In September of 1946 the first such action was implemented during which the leading personnel of partisan detachment operating in the Trakai district was destroyed. This operation coded as „Tiger“ was highly appreciated by leaders of repressive structures in Moscow.